

**SUKUPUOLISENSITIIVINEN TYÖOTE KANSA-
LAISTOIMINNASSA JA NUORISOTYÖSSÄ**
Verkkokurssin sisällön tuottaminen

Anttonen, Erja

Kehittämishankeraportti

Tammikuu 2007

**JYVÄSKYLÄN
AMMATTIKORKEAKOULU**

Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Tekijä(t) Anttonen, Erja	Julkaisun laji Kehittämishankeraportti	
	Sivumäärä 33	Julkaisun kieli Suomi
	Luottamuksellisuus ☐ Salainen _____ saakka	
Työn nimi Sukupuolisensitiivinen työote kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. Verkkokurssin sisällön tuottaminen.		
Koulutusohjelma Ammatillinen opettajakorkeakoulu		
Työn ohjaaja(t) Koukkari, Marita		
Toimeksiantaja(t)		
<p>Tiivistelmä</p> <p>Kehittämishankkeen tavoitteena oli suunnitella sukupuolisensitiivistä työotetta kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä käsittelevän verkkokurssin sisältö. Kurssin laajuus on kaksi opintopistettä. Verkkokurssin toteuttajana on Humanistinen ammattikorkeakoulu (Humak) ja sen Joensuun kampus. Kurssin sisällön tuottaminen kytkeytyy Humakin pedagogiseen kehittämiseen, opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen välisiin yhteisiin tavoitteisiin vuosille 2007–09 ja eurooppalaisen viitekehysten.</p> <p>Kurssin toteutus perustuu ohjattuun verkko-opetukseen siten, että opiskelijat ja opettaja kohtaavat verkossa viikoittain. Koulutuksen pääkohderyhmänä ovat kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelman opiskelijat sekä toimialan kiinnostuneet työelämäedustajat. Se soveltuu humanistisen ja kasvatustieteiden opiskelijoille sekä työelämäedustajille. Se tulee myös tarjolle avoimen ammattikorkeakoulun tarjontaan.</p> <p>Kehittämishankkeen teoreettisessa osuudessa tarkastelen verkkokurssia, Humakia verkostoammattikorkeakouluna, sukupuolisensitiivisyyttä, verkkokirjoittamista, verkko-oppimista ja eurooppalaista viitekehystä. Verkkokurssin toteutusta käsittelevässä osuudessa kuvaan oppimisteoreettisia lähtökohtia sekä kurssin rakennetta, sisältöä, mitoitusta ja yhteyttä opetussuunnitelmaan sekä teknistä toteutusta.</p> <p>Hankkeen tuloksena syntyi uusi verkkokurssi, joka soveltuu käytettäväksi niin oppilaitoksen omassa opetuksessa kuin työelämäedustajien täydennyskoulutuksessa. Erityisesti nuorten parissa tehtävässä työssä sukupuolisensitiivinen työote ja sen edelleen kehittäminen ovat ajankohtaisia.</p>		
Avainsanat (asiasanat) sukupuolisensitiivisyys, sukupuolisensitiivinen työote, kansalaistoiminta, nuorisotyö, verkko-oppimateriaali, verkko-oppiminen		
Muut tiedot		

Author(s) Anttonen, Erja	Type of Publication Development project report	
	Pages 33	Language Finnish
	Confidential ☐ Until _____	
Title Gender sensitivity in civic activities and youth work. Creating a virtual course.		
Degree Programme Teacher Education College		
Tutor(s) Koukkari, Marita		
Assigned by		
<p>Abstract</p> <p>The goal of this work was to create virtual course content on gender sensitivity in civic activities and youth work (2 European credits). The course was developed and designed by Humak University of Applied Sciences, especially by Humak Joensuu campus. This project work is closely connected with Humak's pedagogical development, performance agreements between the Ministry of Education and Finnish Universities of Applied Sciences as well the European framework.</p> <p>The course implementation is based on active and collaborative interaction between the students and teacher. The course performance requires weekly virtual meetings and discussions as well as active reading of course materials and writing a final essay. The virtual course is designed for students and professionals in the field of civic activities and youth work. It is also available for students of Open Polytechnic.</p> <p>In the theoretical part of this work, I have examined the following issues: virtual course, Humak as a network organisation, gender sensitivity, writing for the web, virtual learning and European Life Long Learning Programme. I have also presented my learning theoretical approaches, and the structure, content and technical solutions I have used while constructing the course.</p> <p>As a result, new virtual course content was created. It is applicable for the students and professionals in the field of civic activities and youth work.</p>		
Keywords gender sensitivity, civic activity, youth work, virtual course material, virtual learning		
Miscellaneous		

SISÄLTÖ

1. Johdanto	2
2. Mikä on verkkokurssi?	3
3. Kehittämishankkeen lähtökohdat.....	4
3.1 HUMAK - verkostoammattikorkeakoulu	4
3.2 Sukupuolisensitiivinen työote ja HUMAK	7
3.3. Sukupuolisensitiivisyys käsitteenä	8
3.4 Verkkokirjoittaminen.....	13
3.5. Verkkoppiminen.....	14
3.6 Eurooppalainen viitekehys	16
4. Verkkokurssin toteutus	18
4.1 Oppimisteoreettiset lähtökohdat.....	19
4.2 Verkkokurssin sisältö	21
4.3 Verkkokurssin rakenne	22
4.4 Verkkokurssin mitoitus ja paikka opetussuunnitelmassa	23
4.5 HumakPron webbieditori.....	24
5. Kehittämishankkeen tuloksia.....	25
6. Pohdinta	27
7. Lähteet	28

1. Johdanto

Kehittämishankkeeni on Humanistisessa ammattikorkeakoulussa (Humak) toteuttamani ”Sukupuolisensitiivinen työote kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä” -verkkokurssin sisältö. Se on suunnattu erityisesti Humakin kansalais-toiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelman opiskelijoille sekä kiinnostuneille työelämän edustajille esimerkiksi osana a voimen ammattikorkeakoulun opin-toja. Kurssi tulee tarjolle myös Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun tarjon-taan.

Verkkokurssin sisällön tekeminen kytkeytyy sekä Humakin omiin pedagogisen kehittämisen tavoitteisiin että opetusministeriön ja ammattikorkeakoulujen vä-lisiin yhteisiin tavoitteisiin vuosille 2007–2009. Kaikkia ammattikorkeakouluja koskevana opintojen kehittämisen painopisteinä ovat mm. virtuaaliopinnot. Humakia koskevana tavoitteena on virtuaalikampuksen kehittäminen. (Huma-kin ja OPM:n välinen tavoitesopimus vuosille 2007–2009, 2, 5.) Tarkastelen näitä molempia lähtökohtia tarkemmin luvussa 3.

Pohdin aluksi sitä, mitä verkkokurssilla tarkoitetaan. Samalla esittelen joitakin verkko-opettamiseen liittyviä seikkoja. Kehittämishankkeeni lähtökohdat ovat: Humak verkostoammattikorkeakouluna, sukupuolisensitiivinen työote ja Hu-mak, sukupuolisensitiivisyys käsitteenä, verkkokirjoittaminen ja verkko-oppiminen. Merkitykselliseksi arvioin käsitellä myös eurooppalaista viitekehys-tä, jossa tarkastelen aihepiirin (sukupuolisensitiivisyys) sekä oppimisympäris-tön (verkkokurssi) yhteyttä uuteen vv. 2007–2013 toteutettavaan EU:n elin-ikäisen oppimisen ohjelmaan. Euroopan parlamentti ja neuvosto tekivät oh-jelmasta päätöksen 15.11.2006.

Verkkokurssin toteutuksen esittelen luvussa neljä. Kuvaan siinä mm. oppimis-teoreettisia lähtökohtiani sekä verkkokurssin sisällön tuottamista. Sivuan myös

teknistä toteutusta. Lopussa arvioin kehittämishankkeen tuloksia sekä pohdin kehittämishanketta oman oppimiseni valossa.

2. Mikä on verkkokurssi?

Virtuaaliopinnoilla tarkoitetaan aikaan ja paikkaan sitoutumatonta, joko tietoverkon välityksellä tai opiskelijan käytössä olevan CD-opetuspaketin avulla tarjottua opintojen kokonaisuutta (opintopaksoa, opintopakson osaa), joka on suunniteltu selkeästi itsenäiseksi kokonaisuudeksi ja joka on arvioitavissa itsenäisesti ja jonka laajuus on vähintään 1 opintopiste. Virtuaaliopintoihin voi liittyä erilaisia ohjaus-, neuvonta- ja tenttitilaisuuksia, jotka eivät välttämättä ole virtuaalisia. (AMKOTA-käsikirja 2006, 29.)

Verkko-opetuksella tarkoitetaan opetusta, jossa hyödynnetään verkkopohjaisia, avoimia oppimisympäristöjä. Se voi sisältää verkko-oppimisympäristössä työskentelyn lisäksi lähiopetusta, projektitöitä, työssäoppimista jne. (e-Aapinen 2006.) Verkko-oppimisella puolestaan viitataan oppimistapahtumaan, jossa käytetään TVT-teknologiaa yhteyksien rakentamiseen: oppilaan ja muiden oppilaiden sekä heidän avustajiensa (tutorit) välille; oppilaskunnan ja opetusresurssien välille. (e-Aapinen 2006.) Verkko-opetuksen ja sen kehittämisen punaiseksi langaksi Pekka Harjula (2005) on määritellyt tuen ammatilliseksi asiantuntijaksi kasvamiseen.

Verkkokurssilla tarkoitetaan kurssia, jolla voi opiskella kokonaan tai osittain tietoverkkoon rakennetun verkko-oppimisympäristön välityksellä. Rinnakkaisina käsitteinä käytetään myös nimityksiä virtuaalikirssi, virtuaaliyliopiston kurssi, online-kurssi, tietoverkkovälitteinen kurssi tai tietoverkkotuettu kurssi. (e-Aapinen 2006.)

3. Kehittämishankkeen lähtökohdat

Valitsin kehittämishankkeekseni uuden verkkokurssin sisällön tuottamisen. Verkkokurssi on ”Sukupuolisensitiivinen työote kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä”, joka on laajuudeltaan kaksi opintopistettä. Laadin ensimmäistä kertaa kokonaisen verkkokurssin. Aiempi kokemukseni verkkokursseista oli opiskelijan (2 kurssia) ja lähitutorin (1 kurssi). Opettajan pedagogisissa opinnoissa suoritin ennen kehittämishankkeen toteutusta verkko-opetuskurssin, jossa pienryhmänä laadimme kaksi oppimisaihiota.

Osallistuin lv. 2005–2006 työnantajani, Humanistisen ammattikorkeakoulun (Humak), järjestämään verkkopedagogiikkaa käsittelevään koulutukseen. Tuo koulutus lisäsi ymmärrystäni verkkopedagogiikkaan liittyvistä haasteista sekä käytännön kokemusta erilaisten ohjelmien ja työkalujen käytöstä. Koulutuksessa käsiteltiin myös mm. verkkokurssin teossa huomioon otettavia tekijänoikeuskysymyksiä (Koivuniemi 2006).

3.1 HUMAK - verkostoammattikorkeakoulu

Humanistinen ammattikorkeakoulu on valtakunnallinen, verkostomaisesti toimiva humanistisen ja kasvatustieteiden sekä kulttuurialan ammattikorkeakoulu. Se on 12 kampuksen muodostama verkostoammattikorkeakoulu. Kampukset muodostavat horisontaalisen verkoston, joka koostuu lähes samankokoisista, maantieteellisesti eri puolille Suomea sijoittuvista yksiköistä. (Humakin pedagoginen strategia ja pedagogisen toiminnan kuvaus 2006, 7-8.)

HUMAK aloitti toimintansa vuonna 1998 ja vakinaistui 1.8.2000. Humakia ylläpitää Suomen Humanistinen Ammattikorkeakoulu Oy. (Humakin opinto-opas 2006–2007, 9.) Humakissa opiskelee n. 1.200 opiskelijaa kolmessa koulutusohjelmassa: kansalaistoiminnan ja nuorisotyön, kulttuurituotannon sekä viittomakielentulkin. Eniten opiskelijoita on kansalaistoiminnan ja nuorisotyön kou-

lutusohjelmassa. Humakin Joensuun kampus aloitti toimintansa syyskuussa 1999.

Virtuaalikampus Hunet on Humakin pedagogiikan ja verkostomaisen toimintatavan keskeinen tuki. Virtuaalikampus mahdollistaa vaivattoman yhteydenpidon eri kampusten välillä samalla, kun se tarjoaa yhteisen suunnittelu-, ohjaus- ja opiskelu ympäristön. Hunet mahdollistaa ajasta ja paikasta riippumattoman opiskelun sekä sisäisen ja ulkoisen viestinnän. Se koostuu henkilöstölle ja opiskelijoille tarkoitetusta oppilaitosjärjestelmästä HumakProsta, kaikille avoimista www-palveluista, sähköpostipalveluista sekä videoneuvottelupalveluista. Monen muun ominaisuuden lisäksi HumakPro on verkko-oppimisalusta. (Humakin pedagoginen strategia ja pedagogisen toiminnan kuvaus 2006, 16–17.)

Kehittämishankkeen taustalla on Humakin virtuaalikampuksen kehittäminen, joka on yksi Humakin neljästä pedagogisen kehittämisen painopistealueista vuosina 2005–2008. Virtuaalikampuksen kehittäminen tarkoittaa tieto- ja viestintätekniikan opetus käytön tehostamista, videopohjaisten opetus- ja vuorovaikutustaitojen vahvistamista sekä opetushenkilöstölle suunnattua verkkopedagogiikkakoulutusta. (Humakin pedagoginen strategia ja pedagogisen toiminnan kuvaus 2006, 6.)

Kehittämishanke liittyy virtuaalikampuksen kehittämiseen, erityisesti tieto- ja viestintätekniikan opetus käytön tehostamiseen. Kehittämishankkeessani olen luonut uuden verkkokurssin, jossa tarkastellaan sukupuolisensitiivistä työtettä kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. Verkkokurssi tulee tarjolle myös Virtuaaliammattikorkeakoulun tarjontaan. Virtuaaliammattikorkeakoulun kehittäminen puolestaan oli yksi kaikkien ammattikorkeakoulujen yhteisistä tavoitteista vv. 2004–2006. Asiasta sovittiin opetusministeriön ja kaikkien ammattikorkeakoulujen yhteisesti neuvotelluissa vuosien 2004–2006 tavoitesopimuksissa. Humak oli mm. sitoutunut tarjoamaan kaikille opiskelijoilleen mahdollisuuden sisällyttää opintoihinsa virtuaaliammattikorkeakouluportaalin kautta suoritetta via opintoja. (Humakin tavoitesopimus 2004–2006, 1, 3-4.)

Vuosien 2007–2009 ammattikorkeakoulujen ja OPM:n välisten tavoitesopimusten opintojen kehittämisen painopisteinä ovat mm. ohjaus- ja neuvontapalvelut, virtuaaliopinnot sekä yrittäjyyden edistäminen. Humakin ja OPM:n vv.2007–09 hyväksymässä tavoitesopimuksessa mainitaan edelleen yhtenä opetuksen kehittämisen tavoitteena virtuaalikampuksen kehittäminen. Tavoitesopimuksen mukaan opiskelijan oppimismahdollisuuksia ja opetuksen saatavuutta Humakissa ja muista ammattikorkeakouluista parannetaan lisäämällä verkko- ja video-opetuksen määrää ja henkilöstökoulutuksella sen laatua. Määrällisissä tavoitteissa yhtenä tavoitteista on, että vuoteen 2009 mennessä ammattikorkeakouluissa suoritetaan yhteensä 300.000 opintopistettä virtuaaliopintoina; tästä Humakin osuus on 2.000 opintopistettä. (Humakin ja OPM:n välinen tavoitesopimus 2007–2009, 2, 5.)

Humakin pedagoginen strategia ja pedagogisen toiminnan kuvaus (2006, 9-10) nimeää ammattikorkeakoulun opettajan asiantuntijuuden ulottuvuuksiksi: 1) oppimisprosessin ohjaaminen, opetusjärjestelyt, opettajan osaaminen, 2) kehittäminen eli päämäärät ja visiot, organisaatio, kollegiaalisuus sekä 3) kehittyminen eli työn tutkiminen, valmiudet, yhteistoiminta. Määrittelen verkkokurssin sisällön tuottamisen myös opettajuuteni asiantuntijuuden kehittämiseksi ja siten Humakin pedagogisesta strategiasta kumpuavaksi. Opettajan pedagogisten opintojen alussa asetin yhdeksi tavoitteekseni verkkopedagogisen osaamisen kehittämisen.

Humak painottaa verkkokurssien tuottamisessa seuraavia kriteereitä (Menettelytapaohjeet Humakin verkkokurssien tuottamiseksi):

- Verkkokurssi liittyy kiinteästi ammattikorkeakoulun toimialoihin.
- Verkkokurssi on hyödynnettävissä useissa koulutusohjelmissa ja mahdollisimman laaja-alaisesti.
- Verkkokurssi on hyödynnettävissä avoimen ammattikorkeakoulun tarjonnassa.

- Verkkokurssi on tarjottavissa Humakin yhteistyökumppaneille (esim. VirtuaaliAMK).
- Verkkokurssin pedagogiset ratkaisut sopivat Humakin oppimismäykseen.
- Verkkokurssi tuotetaan ensisijaisesti ammattikorkeakoulun sisällä.

Näiden kriteerien arvioin täyttyvän Sukupuolisensitiivinen työote kansalaistoinnissa ja nuorisotyössä – verkkokurssin kohdalla.

3.2 Sukupuolisensitiivinen työote ja HUMAK

Humanistisen ammattikorkeakoulun Joensuun kampus on työskennellyt sukupuolisensitiivisen työn parissa kevästä 2004 alkaen. Yhteistyötä ja verkostoja on rakennettu mm. Setlementtinuorten liitto ry:n, Joensuun kaupungin, Pelastakaa Lapset ry:n Joensuun paikallisyhdistyksen sekä Pyhäselän kunnan kanssa. Teema on integroitu kampuksen opetukseen (OPS), ja vuosina 2005–2006 toteutui kampuksen koordinoimana pilottihanke sukupuolisensitiivisen nuorisotyön menetelmien kehittämiseksi. Hanketta rahoittivat Humak sekä Itä-Suomen lääninhallitus.

Sukupuolisensitiivisyyden, sukupuolisensitiivisen työotteen sekä sukupuolisensitiivisten menetelmien käytön ja kehittelyn ymmärrän - ja olemme yhteisesti ammattikorkeakoulussamme hahmottaneet - *sosiaalisiksi vahvistamiseksi*, joka on kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelman opetussuunnitelman ydintä. Kiinnostuksen aiheeseen ja sen integroimiseen kampuksemme toimintaan herättelivät mm. nuorisotyötä koskevat tutkimustulokset, toimialan työelämän edustajilta tulleet viestit sekä esim. Setlementtinuorten liiton tekemä sukupuolisensitiivinen työ (Tyttyjen talo, Sinuksi-hanke, erilaiset aineistot, koulutus ym.).

Ammattikorkeakoululain 5§:n mukaan ”Ammattikorkeakoulun tulee tehtäviään suorittaessaan olla erityisesti omalla alueellaan yhteistyössä elinkeino- ja

muun työelämän kanssa (...)”. Kansalaistoiminnan ja nuorisotyön työelämäedustajien kanssa käyty vuoropuhelu sekä kentältä esitetyt tarpeet olivat keskeisesti vaikuttamassa siihen, että sukupuolisensitiivinen työote otettiin osaksi Humakin Joensuun kampuksen toimintaa. Verkkokurssin synty liittyy myös tähän dialogiin.

Olen ollut em. prosessissa ja työssä Humakissa alusta asti mukana.

3.3. Sukupuolisensitiivisyys käsitteenä

Tarkastelen aluksi sukupuolisensitiivisyyttä yleisemmin; sen jälkeen kytken sen kansalaistoimintaan ja nuorisotyöhön. Verkkokurssilla – samoin kuin tässä luvussa tehtävissä käsitteen määrittelyissä - pyrin tarkastelemaan kansalais-toimintaa nuorten parissa tehtävän työn näkökulmasta. En siis tarkastele esimerkiksi nais- ja miesliikkeiden toimintaa ja/tai koko kansalaistoiminnan laaja-alaista kenttää.

3.3.1 Sukupuolisensitiivisyys

Sukupuolisensitiivisyydellä voidaan tarkoittaa sukupuolinäkökulman huomiointamista kaikilla yhteiskunnan tasoilla ja toiminnoissa (Sukupuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistamisen perussanasto). Varpu Punnosen (2006a) mukaan sillä voidaan tarkoittaa kykyä tunnistaa miesten ja naisten erilaisuus sekä erot esim. tarpeissa ja viestintätavoissa sekä kykyä kuunnella ja havainnoida miesten ja naisten erilaisuutta eri konteksteissa. Se on sukupuoleen liitettyjen arvojen ja asenteiden näkyväksi tekemistä ja tunnistamista. Sukupuolisensitiivisyyttä on pidetty edellytyksenä todelliselle sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumiselle.

Päivi-Katriina Juutilainen (2003) kuvaa väitöskirjassaan opinto-ohjauskustelun rakentumista prosessina. Hän tarkastelee sukupuoliherkkää ajattelua ja ohjaajaa. Juutilaisen mukaan sukupuoliherkkyys jäsentyy vaiheiksi kohti moninaisesti rakentuvaa sosiokulttuurista todellisuutta, jossa sukupuoli ei muodosta avointa eikä piilevää kahtia jakavaa kategoriaa. Sukupuoliherkän toiminnan ja ajattelun tavoitteena on itsensä tarpeettomaksi tekeminen. Hän

kuvailee myös sukupuoliherkän ohjaajan kompetensseja opinto-ohjauksessa. Kompetensseja ovat narratiivinen, sosiologinen, kielikulttuurinen, kriittisen arvioinnin ja oppimiskumppanuuden kompetenssit. (emt. 206–208.)

Jukka Lehtosen (2006, 13) mukaan ajattelutapaa, joka kieltäytyy näkemästä seksuaalisuuden ja sukupuolen kirjoa, ja joka arvottaa yhdenlaista sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisutapaa toista paremmaksi, kutsutaan heteronormatiiviseksi. Heteronormatiivisuus on määritelty ajattelutavaksi, jonka mukaan maailmassa hahmotetaan olevan vain kahdenlaisia ihmisiä, naisia ja miehiä, ja ettei ihminen voisi olla molempia yhtä aikaa. Ajattelutapaan liittyy toive tai oletus kaikkien yksilöiden heteroseksuaalisuudesta. Muunlaisten seksuaalisuuksien tai sukupuolten olemassaolo kielletään tai niitä pidetään heteroseksuaalisuutta ja kaksinapaista sukupuolijärjestystä huonompina. Heteronormatiivisuus rajoittaa kaikkien ihmisten mahdollisuuksia. (Lehtonen 2006, 13–14.) Varpu Punnonen (2006c, 14) kuvailee sukupuoleen liittyviä monia mieheyksiä ja naiseuksia, maskuliinisuuksia ja feminiinisyyksiä. Siitä huolimatta sukupuoleen kohdistuu suuri yhdenmukaisuuden paine.

Sukupuolisensitiivisyys kattaa myös ajattelutavan ja toiminnan, jossa voidaan arvostaa sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta. Tämä tarkoittaa esim. pyrkimystä siihen, että työyhteisössä kaikkia jäseniä kohdellaan tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti. Se tarkoittaa myös sitä, että esim. nuorten parissa työskentelevät kykenevät ottamaan huomioon sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden ja olemaan arvottamatta heteroseksuaalisuutta ainoaksi oikeaksi ja toivottavaksi tavaksi sukupuolen ja seksuaalisuuden ilmaisemiseen.

3.3.2 Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä

Sari Näre (2006) esittää, että nuorisotyöhön itsessään liittyy ajatus kasvattamisesta, perinteen tai arvojen siirtämisestä seuraavalle sukupuolelle. Sukupuolisensitiivisyys puolestaan merkitsee hänen mukaansa tietoisuutta siitä, keneltä ja kenelle tätä eetosta siirretään, tietoisuutta sukupuolisasemasta. (Ema. 2006.)

Varpu Punnosen (2006a) mukaan sukupuolisensitiivinen nuorisotyö ottaa huomioon kasvatustehtävän sekä sukupuolen yhteiskunnallisen merkityksen. Se pohjautuu tietoihin valintoihin ja perusteisiin. Sen avulla voidaan a) vähentää sukupuoliroolien aiheuttamaa jännitettä, b) tarkastella sukupuoleen liittyviä viestejä, c) antaa samaa sukupuolta olevan turvallisen aikuisen tukea ja roolimallia, d) antaa ryhmän tukea ja e) parantaa työn laatua nuorten kasvua ja sen tukemista. Jussi Aaltonen (2006) esittää sukupuolisensitiivisen nuorisotyön antavan ennakkoluulottomasti tilaa erilaisille tyttönä ja poikana olemisen kokeiluille ja paikan ottamiselle.

Yleistajuisesti sukupuolisensitiivisen nuorisotyön ja kansalaistoiminnan tavoitteena voisi olla antaa nuorelle mahdollisuus ja tilaa olla ja kasvaa juuri omanlaisekseen, ainutlaatuiseksi ja arvokkaaksi itsekseen. Kasvatustyötä tekevältä ohjaajalta tämä edellyttää oman ohjaajuuden, siihen liittyvien arvojen, asenteiden ja normien reflektointia. Ohjaajalta edellytetään myös tietoista toimintaa sukupuolen huomioonottamiseksi ohjaustilanteissa sekä sopivien työmenetelmien kehittämiseksi. Sukupuolisensitiivinen työote on tietoista toimintaa sen puolesta, että sukupuoli ei olisi ainakaan tekemisen este (vrt. Hiltunen 2000, 139). Varpu Punnonen (2006b) esittää sukupuolisensitiivisyyden edellyttävän työntekijältä myös toimintaa tasa-arvoisen työyhteisön luomiseksi: nuorten parissa työskentelevien ammattilaisten on pyrittävä toistensa tasaveroiseen kohtaamiseen ja kohteluun, kannustamiseen ja tukeen. Hänen mukaansa kyse on myös esimerkistä nuorille.

Sukupuolisensitiivisellä ohjauksella Anna Raija Nummenmaa ja Päivi-Katriina Korhonen (2000, 72) tarkoittavat sellaista ammatillista ohjaustoimintaa, jossa sukupuolittuneet rakenteet, prosessit sekä niiden vaikutukset naisten ja miesten elämään voidaan tunnistaa, tiedostaa ja merkityksellistää. Nummenmaan ja Korhosen mukaan sukupuolisensitiivisyys on elinikäisen oppimisen prosessi (ema. 81). Tähän näkemykseen on helppo yhtyä pohjoiskarjalaisten hankekemusten valossa.

Oulun yliopiston ja Kajaanin yliopistokeskuksen ESR-rahoituksen tuella vuosina 2001–2006 toteutetussa WomenIT-hankkeen Eija Leinosen (2005) toimit-

tamassa "Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen" -julkaisussa sukupuolisensitiivinen ohjaus on määritelty seuraavasti: "(...) että ohjaaja havaitsee tilanteet, joissa sukupuolta tuotetaan. Ohjaaja huomioi ohjauksessaan, miten nämä tilanteet vaikuttavat naisten ja miesten elämään, sekä heijastaa vallitsevaa todellisuutta omaan toimintaansa. Ohjaaja tiedostaa myös omat sukupuoliin liittyvät käsityksensä ja oletuksensa ja niiden vaikutukset ohjattavaan." (Emt. 104.)

Sukupuolen mukaan eriytynyttä tyttö- ja poikatyötä on tehty suomalaisen kansalaistoiminnan ja nuorisotyön saatossa mm. evankelis-luterilaisen kirkossa, partioliikkeessä sekä NNKY-/NMKY- liikkeen toiminnassa. Nuorten parissa tehtävässä erillis- ja yhteistoiminnassa voidaan tukea vallitsevia sukupuoleen liittyviä stereotyyppioita, roolimalleja ja arvoja tai toimia niiden purkamiseksi ja uudenlaisten mahdollisuuksien avaamiseksi. Juha Nieminen (2006) on esittänyt, että tyttö-, poika- ja nuorukaistyö vakiintuivat Suomessa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tuolloin ilmestyi joukko aihepiirin menetelmäteoksia. Nieminen pitää liian yksinkertaistavana sitä tulkintaa, jonka mukaan työmuodot suoraviivaisesti uusinsivat sukupuolistereotyyppioita. Huomionarvoista on myös Niemisen kysymys siitä, mitkä olivat tuolloiset stereotyyppiat sekä kommentti siitä, ettei mennyttä toimintaa voi arvioida vain tämän päivän linssien lävitse. (Nieminen 2006.)

Setlementtinuorten liitto on ollut merkittävä sukupuolisensitiivisen nuorisotyön kehittäjä maassamme. Sen aloitteesta, yhtenä Upea minä –projektin tuloksena, ja Raha-automaattiyhdistyksen tuella syntyi vuonna 1999 Tyttöjen Talo Helsinkiin. Se on edelleen toiminnassa ja laajentanut palvelujaan; nykyisin talon ylläpidosta vastaavat Kalliolan Nuoret, Setlementtinuorten liitto sekä Helsingin kaupungin nuorisoasiainkeskus. Setlementtiliikkeen aloitteesta ja RAY:n tuella vuonna 2004 aloitti toimintansa Tampereen Tyttöjen Talo. Ouluun Tyttöjen Talo perustettiin vuonna 2006. Avoimet ryhmät, suljetut pienryhmät, pop in –tyyppiset palvelut sekä erilaiset teemaillat kuvaavat toiminnassa olevia tämän hetkisiä Tyttöjen talojen palveluja. (Anttonen 2006.)

Oman "poikavapaan" tilan tarve on ollut ilmeistä, ja erilaisia tyttöjen tiloja tai huoneita on syntynyt nuorisotaloille eri puolille maata. Suomen Nuorisoyhteis-

työ Allianssi ylläpitämiltä Tyttötyön ja – tutkimuksen kotisivuilta löytyy näistä ajantasaisinta tietoa. Maahanmuuttajataustaisten tyttöjen mahdollisuudet osallistua nuorille suunnattuun toimintaan ovat lisääntyneet, kun tarjolla on ollut vain tytöille suunnattua toimintaa ja vain tytöille sallituissa tiloissa. (Anttonen 2006.)

Setlementtinuorten liitto toteuttaa parhaillaan Sinuksi - Sukupuolisensitiivisen sosiaalisen nuorisotyön projektia, jonka tavoitteena on tehdä tavoitteellista työtä tyttöjen ja poikien sosiaalisesti vahvistamiseksi sekä tukea nuoria kasvamaan oman itsensä näköisiksi tytöiksi ja pojiksi. Hankkeen tavoitteena on vahvistaa nuorten omaa identiteettiä, sosiaalisia valmiuksia ja elämännhallintataitoja. Työtä edistetään tyttöjen ja poikien tasaveroiseen vuorovaikutukseen perustuvissa ryhmissä, joissa on mahdollista löytää juuri itselle sopiva tapa olla tyttö tai poika, nuori mies tai nuori nainen, ilman kaksijakoista ja jyrkkää jakoa tytöille sopiviin ja pojille sopiviin olemisen ja tekemisen tapoihin.

Helsingin nuorisoasiainkeskuksen Hesari Nuorten Ääni toteuttaa sukupuolisensitiivistä poikatyötä, jonka kotisivuilla se määrittää seuraavasti:

Sukupuolisensitiivisessä poikatyössä tiedostetaan poikien ja miesten historia, heidän elämän teemoja sekä arvoja ja arvostuksia tänä päivänä. Tiedostus kulkee kahdella tasolla: oma itse ja tämän päivän poikien elämä yleisemmällä tasolla. Pyrkimys on tukea poikia ympäröivän maailman pohtimisessa ja toisaalta kyseenalaistaa arvoja, jotka estävät ihmisenä kehittymisen. Tässä käytetään apuna toiminnallisia menetelmiä.

Mainitut esimerkit valottavat rajallisesti toimialalla toteutettua ja toteutettavaa sukupuolisensitiivistä nuorisotyötä ja kansalaistoimintaa. Pohjoismaista erityisesti Ruotsissa tyttötyötä on kehitelty laajalti, esim. Flicka-hankkeessa sekä Stilftelsen Kvinnoforumin Tukholmassa ylläpitämässä tyttöjen talossa sekä tyttötyöhön erikoistuneessa osastossa nimeltä "Xist". Xist ylläpitää mm. tytöille suunnattua lukiota sekä tarjoaa nuorille vanhemmille - niin tytöille ja kuin pojillekin - tukea vanhemmuuteen. (Xist.nu:n kotisivut.)

3.4 Verkkokirjoittaminen

Anja Alasilta (2002, 25) on hahmotellut hyvän verkkokirjoittamisen yleisiä vaatimuksia seuraavasti:

- Kirjoittajan on ajateltava lukijoita ja opittava pitkäjänteisesti asiakkuuksia.
- Asiat on opittava kiteyttämään aina vain paremmin.
- Kaikessa verkkokirjoittamisessa on oltava vahvasti mukana vuorovaikutuksen näkökulma.
- Kirjoittajan on otettava huomioon verkon läpinäkyvä luonne.

Verkon tuomina muutossuuntina Alasilta (2002, 26) mainitsee vaatimuksen yhä ajantasaisemmaksi sisällöksi, muun kerronnan tuomisen tekstin rinnalle sekä yksisuuntaisuudesta vuorovaikutukseen. Hänen mukaansa on tarve siirtyä suoraviivaisesta, lineaarisesta vaihtoehtoiseen ja epälineaariseen esitystapaan sekä puhutusta ja kuullusta kirjoitettuun ja luettuun.

Alasillan (2002, 25, 45) tavoin olen hahmottanut verkkokirjoittajan yhdeksi merkittäväksi taidoksi kiteyttämisen taidon. Alasillan mukaan (emt. 45) kiteyttäminen vaatii aikaa ja vaivaa. Kiteyttäjä kykenee ilmaisemaan viestinsä lyhyesti, selkeästi ja kiinnostavasti. Hän hahmottaa lukijan mukavuudenhalun ja näkee vaivaa ajatustensa kirkastamiseksi. Kiteyttävä kirjoittaminen nostaa sisällön jalostusastetta ja tuottaa siten arvoa. (Emt. 45.)

Kiteyttävää kirjoittamista tarvitaan mm. siksi, että verkossa aineistoa luetaan nopeammin ja ylimalkaisemmin kuin vaikkapa painetusta kirjasta. Käyttäjät etsivät, hahmottavat ja paikantavat tietoa eri tavoin. Katri Kaalikosken ja Pekka Harjulan (2005) mukaan on suositeltavaa pyrkiä lyhyisiin, selkeisiin rakenteisiin, jotka ovat näytöltä luettaviksi tarkoitetuissa sivuissa. Sen sijaan esimerkiksi tieteellisissä artikkelissa printattavuus on olennaista, ei niinkään tiedon pirstominen (emt.).

Mansetorin¹ verkkokirjoittamista käsittelevässä osuudessa Merja Lounekari (2004) korostaa myös kiteyttämisen taitoa ja yksinkertaistamisen taju. Pitkät ja leveät tekstimassat eivät verkossa toimi. Teksti kannattaa jakaa ytimekkäiksi kappaleiksi niin, että välttyy vaakasuoraan vierittämiseltä. Verkkotekstin tulisi olla silmäilevää ja etsivää lukutapaa tukevaa (vrt. esim. Nielsen 1997). Linkkisivujen nimeämisessä ja otsikoinnissa tulisi tavoitella informatiivisuutta.

Anja Alasillan mukaan verkkoon kirjoittaminen korostaa jäsentelyn vaatimusta. Tekstin pitää toimia niin kokonaisuutena kuin osinakin, niin silmäiltävään kuin tarkkaan luentaan. Hän korostaa otsikoinnin merkitystä verkkopalvelun/www-sivujen käyttäjän orientoinnissa ja motivoinnissa. Silmäiltävyydellä tarkoitetaan sitä vaikutelmaa, jonka sisällöstä saa ennen tarkempaa lukemista ja perehtymistä. Sitä parantavat selkeä pääotsikko, lyhyet tekstikappaleet, tiheä väliotsikointi, selkeästi ilmaistut linkit, ilmava ulkoasu, sisällön jännevä jäsentely sivulla, taiten toteutetut luettelot ja taulukot, nopeasti latautuvat ja ilmaisuvoimaiset kuvat sekä luontevan kokonaisuuden esittäminen yhdellä näytöllä. (Alasilta 2002, 165–166, 209.)

Verkkokirjoittamisessa olen hyödyntänyt myös omia käyttäjäkokemuksia ja pyrkinyt parhaani mukaan ottamaan huomioon myönteisinä pitämiäni esimerkkejä. Olen tavoitellut verkkoon kirjoittamisessa tiiviyyttä, selkeyttä ja käyttäjälähtöisyyttä. Laajemmat artikkelit tms. liitin mukaan pdf-tiedostoina tai linkkeinä alkuperäisiin lähteisiin. Arvioin omiksi vahvuuksikseni kirjoittamisen, myös verkkokirjoittamisen, sisällön jäsentelyn sekä kyvyn otsikoida ja nimetä linkit selkeästi. Tulevina ammatillisen kehittämisen haasteena ovat kuvan, äänen, grafiikan jne. esittämiseen liittyvien taitojen haltuunotto.

3.5. Verkko-oppiminen

Verkko-oppimisella tarkoitetaan tietoverkkojen ja tietokoneen avulla kokonaan tai osittain tapahtuvaa opiskelua. Siihen liittyy erityispiirteitä. Tällainen on esi-

¹ Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön vuosina 1998–2004 toteuttamista tutkimusprojekteista syntynyt [Mansetori](#) on paikallinen verkkosivusto, jonka sisältöjä tuottavat tamperelaiset kaupunginosat, yhteisöt ja kansalaisryhmät. Nykyisin sivujen ylläpidosta vastaa Tampereen kaupunki.

merkiksi se, että oppimateriaalin käyttö vaatii oppijalta usean eri tavoin esitetyn informaation yhdistämistä. Sen etuina on pidetty mm. sitä, että se mahdollistaa opetusprosessin joustavuuden, havainnollistavuuden ja yksilöllisyyden. Uudet oppimisympäristöt, kuten verkko-oppimisympäristö, haastavat pohtimaan, mitä vaatimuksia ne asettavat tiedonkäsittelylle: havaitsemiselle, tarkkaavaisuuden suuntaamiselle ja muistijärjestelmille. (Kanerva & al. 2006, 252–253.)

Verkko-oppimisympäristön ominaisuudet heijastuvat oppimisprosessin eri teki-
jöihin, kuten tarkkaavaisuuden suuntaamiseen, työmuistin kuormittumiseen sekä tiedon mieleenpainamiseen, ylläpitämiseen ja mielestäpalauttamiseen. Työmuistilla on merkittävä rooli tiedon yhdistelemissä ja ymmärtämisessä. Työmuistilla tarkoitetaan järjestelmää, joka prosessoi ja ylläpitää tämän hetkistä tietoa. Työmuistin kuormittavuus voi olla ulkoista, jolloin tarkoitetaan oppimateriaalin esittämistapaan liittyvää kuormitusta. Usein se on verkko-oppimisympäristössä suurempi kuin vaikkapa perinteisemmässä esittävässä opetuksessa. Verkko-oppimisympäristössä oppijan tulee yhdistää tietoa useista eri näkymistä ja pitää mielessään mistä on tiedon löytänyt, jotta voisi tarvittaessa palata olennaiseen tietoon. Työmuistin kuormittavuus voi olla myös sisäistä, jolloin viitataan oppimateriaalin sisällön monimutkaisuudesta johtuvaa kognitiivista kuormitusta. Materiaalin sisäiset kuormitustekijät ovat yhtä suuret perinteisessä oppimisympäristössä kuin verkko-oppimisympäristössäkin, koska opetusmateriaalin sisältö on sama opetustavasta riippumatta. (Kanerva & al. 2006, 253–254.)

Verkko-oppimisen sisäinen ja ulkoinen kuormittavuus ovat yhteydessä toisiinsa. Kun sisäisen kuormituksen määrä on korkea, olisi erityisesti kiinnitettävä huomiota ulkoiseen kuormitukseen ja pyrittävä vähentämään sitä, jottei kokonaiskuormitus ylittäisi työmuistin rajoituksia. Verkko-oppimisympäristön tulisi olla sitä selkeämpi ja yksinkertaisempi mitä monimutkaisempi ja vaativampi opittava asia on ja mitä vähemmän oppijalla on aiheeseen liittyviä tietoja ja taitoja. Oppimisympäristön työmuistin aiheuttamaa kuormitusta vähentämällä tiedonkäsittelyn resurssit voidaan käyttää oppimiseen. (Kanerva & al. 2006, 254.)

Tuottamani verkkokurssin aihe, sukupuolisensitiivinen työote kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä, on haastava ja monitasoinen. Tämän huomion olen tehnyt aiheen kontaktiopetuksessa sekä koordinoimassani sukupuolisensitiivisyyttä käsitelleessä itäsuomalais Hankkeessa. Nämä havainnot ja kognitiivista kuormitusta ja affekteja verkko-oppimisessa tarkastelevassa artikkelin (Kanerva & al. 2006) anti vaikuttivat verkkokurssin toteutukseen. Pyrin ratkaisuihini siihen, että ulkoisen kuormituksen määrä olisi vähäinen, sillä perehdyttävä aihe on useimmille kokonaan tai pääosin uusi.

Vesa Korhosen (2006, 237) mukaan on paljon viitteitä siitä, että verkkopainotteinen opiskelu koetaan kompleksisempänä, oudompana ja yksinäisempänä puurtamisena kuin perinteiset opetuksen muodot. Verkko-opiskelulle haasteita asettavat ainakin a) tieto, teknologian käyttötaito ja asenne teknologiaa kohtaan, b) uusi kommunikaatiokulttuuri ja viestinnän muodot, c) verkko-opiskelun astetta suuremmat vaatimukset oppimisen itsesäätelylle ja oppimaan oppimisen valmiuksille sekä d) uuden ajan ja tilan määrittely opiskelulle (joustavampaa ja ajallisesti vapaampaa kuin perinteinen opetus). (Ema. 237.)

3.6 Eurooppalainen viitekehys

Euroopan unionin parlamentti ja neuvosto ovat hyväksyneet 15.11.2006 uuden, vuosia 2007–2013 koskevan, elinikäisen oppimisen ohjelman, joka kattaa aiemmat Comenius-, Erasmus-, Leonardo da Vinci - sekä Grundtvig-ohjelmat. Uuden v. 2007 voimaan astuvan ohjelman tavoitteissa todetaan mm. tarve edistää aktiivista kansalaisuutta ja ihmisoikeuksien ja demokratian kunnioitusta ja tehostaa kaikenlaisen syrjäytymisen, myös rasismien ja muukalaisvihan, vastaisia toimia (Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös 2006/1720/EY, 47.). Hahmotan sukupuolisensitiivisyyden ja sukupuolisensitiivisen työotteen mahdollisuudeksi tukea nuoren sosiaalista vahvistamista ja siten ehkäistä syrjäytymistä (ks. myös luku 3.3). Sukupuolisensitiivinen työote liittyy osaltaan ihmisoikeuksien ja tasa-arvon kunnioittamiseen ja toteutumiseen.

Elinikäisen oppimisen ohjelman (Lifelong learning programme, LLP) yhdeksi erityistavoitteeksi EU on linjannut tuen tieto- ja viestintäteknikkaan perustuviin, elinikäiseen oppimiseen sovellettavien innovatiivisten sisältöjen, palveluiden, opetusmenetelmien ja toimintatapojen kehittämisen (Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös 2006/1720/EY, 49). Korkeakoulutusta koskevan alaohjelma Erasmus tavoitteena on myös tukea tieto- ja viestintäteknikkaan perustuvien, elinikäiseen oppimiseen sovellettavien innovatiivisten sisältöjen, palveluiden, pedagogisten menetelmien ja toimintatapojen kehittämistä (ema. 57).

4. Verkkokurssin toteutus

Verkkokurssin sisällön tuottaminen on ollut monivaiheinen prosessi, joka lähti liikkeelle Humakin verkko-opetuskoulutuksesta lv.2005–2006 sekä toimialan työelämätarpeista. Prosessi käynnistyi verkkokurssin tuotantoprosessiin tutustumisesta sekä tutustumalla ja läpikäymällä verkkokurssin tuottamisen eri vaihteet toteutuksesta taustaselvityksestä tuotantokäsikirjoitukseen.

Verkkokurssin toteutus perustuu ohjattuun verkko-opetukseen. Sillä tarkoitetaan opetusta, joka perustuu yhteisölliseen työskentelyyn, jossa opettaja ja opiskelijat ovat aktiivisessa vuorovaikutuksessa keskenään erilaisten digitaalisten työvälineiden avulla. Opintoihin voi sisältyä verkossa tehtäviä yksilö-, pari- ja / tai ryhmätöitä. Opiskeluun voi kuulua samanaikaista yhteydenpitoa esimerkiksi keskustelukanavilla tai video- ja audioneuvotteluissa. (Menettelytapaohjeet Humakin verkkokurssien tuottamiseksi.)

Kurssi suoritetaan tietyinä ajankohtana; ensimmäisen kerran maaliskuuhuhtikuussa 2007. Se ei siis ole valittavissa non-stop – tyyppisenä.

Verkkokurssin oppimisympäristö HumakProssa, joka on Humakin oppilaitosjärjestelmä ja samalla myös verkko-oppimisalusta. Kurssi sijoittuu HumakPron eLearning – alueelle, jonne verkkokurssin sisältö sekä erilaiset sitä tukevat muut toiminnot sijoittuvat. Tällaisia toimintoja ovat esimerkiksi keskustelun mahdollistava viestit-alue ja oppimistehtävien palautuksiin soveltuva dokumentit alue.

Valittu toteutustapa mahdollistaa kurssisisällön ylläpitämisen ja edelleen kehittelyn varsin vaivattomasti.

4.1 Oppimisteoreettiset lähtökohdat

Opetusajatteluni perustuu humanistiseen ihmiskäsitykseen, jonka pohjalle rakentuu myös (sosio)konstruktivistinen oppimiskäsitys. Uskon itseohjautuvuuteen, tavoitteellista toimintaa halajavaan ja vastuuntuntoiseen oppijaan, jolla on halu kehittää itseään ja toimia yhteisöllisesti. Opettajan tehtäväksi koen tukea oppijaa oivaltamaan itsessään olevia piileviä voimavaroja ja osaamista – mutta myös niitä kehittämistarpeita, joita oppija ei itse vielä tiedosta. Opettaja-ohjaajana pyrin myös tukemaan oppijaa itsereflektioon sekä realistiseen ymmärrykseen omista tiedoista ja taidoista.

Oppiminen rakentuu kunkin oppijan aktiiviseen toimintaan. Opettajana voin tukea, ohjata ja kannustaa tuota toimintaa. Voin omalla toiminnallani myös estää tai haitata oppimista ja/tai heikentää opiskelumotivaatiota, mikäli toimin taitamattomasti. Haluan tukea ymmärtämisen syntyä – ulkoa oppimisen sijaan. Oppimisen miellän ja hahmotan vastavuoroiseksi: opettajana olen myös oppija. Oppimistilanteessa on tärkeää olla läsnä: kuulla, mitä vuorovaikutuksessa tapahtuu. Tämä tekee mielestäni opettamisesta erityisen haastava ja ajoittain myös vaikeaa.

Verkkokurssin toteutus perustuu ohjattuun verkko-opetukseen. Sillä tarkoitetaan opetusta, joka perustuu yhteisölliseen työskentelyyn, jossa opettaja ja opiskelijat ovat aktiivisessa vuorovaikutuksessa keskenään erilaisten digitaalisten työvälineiden avulla. (Menettelytapaohjeet Humakin verkkokurssien tuottamiseksi.)

Verkossa vuorovaikutus on erilaista verrattuna siihen, mihin olemme tottuneet kasvokkaisessa viestinnässä. Hämeen ammattikorkeakoulun yliopettaja Helena Aarnion mukaan verkkokeskustelussa pystyy paremmin jäsentämään omia ajatuksiaan, ja tällä on suuri merkitys syvälliselle oppimiselle. Verkossa tapahtuvan vuorovaikutuksen etuna on myös, että koko ajatteluprosessi tulee verkkokeskustelussa näkyville. Kun keskustelut tallentuvat keskustelupalstalle, niihin voi myöhemmin palata. Tämän vuoksi asioita tulee myös ehkä mietittyä

tarkemmin verkossa viestiessä. (Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun verkkopalvelu 2007.)

Toisaalta verkossa vuorovaikutuksessa korostuvat yksilön ja ryhmän välinen jännite, esimerkiksi se, kuinka aktiivisesti yksilö osallistuu ryhmän vuorovaikutukseen ja kuinka hän identifioituu ryhmään kuuluvaksi (Korhonen 2006, 238). Vesa Korhosen (ema. 238) mukaan olisi tärkeää tehdä näkyväksi sitä, miten yhteisiä merkityksiä luodaan ja ketkä siihen osallistuvat. L. Yan ja D. Kember (Korhonen 2006, 238) ovat tutkineet oppijan suuntautumista luokkahuonetilanteiden ulkopuolisissa ryhmissä ja erotelleet oppijoita suuntautumistavan mukaan sitoutujiin (engagers) ja välttäjiin (avoiders). Sitoutuja ovat aktiivisia ryhmätoimintaan osallistujia, jotka pyrkivät yhdessä edistämään ymmärrystään opittavasta ilmiöstä. Välttäjät pyrkivät minimoimaan yhteisen oppimispanoksen ja osallistumisen määrän. He arvioivat, että myös verkkoyhteisössä nämä ryhmätoimintaan sitoutumista kuvaavat ääripäät ovat edustettuina. (Ema. 238.)

Verkkoyhteisön toimintaa sääteleviä tekijöitä ovat Korhosen mukaan tehtävätietoisuus, ryhmätietoisuus, aika- ja oppimisympäristötietoisuus sekä ohjaustietoisuus. Tehtävätietoisuudella hän viittaa ryhmän jäsenten tapaan hahmottaa työskentelyn kohteen ja siitä suoriutumisen hajautetun verkon välityksellä tapahtuvassa yhteistyössä. Tehtävätietoisuus on vahvasti tiedollista toimintaa. Ryhmätietoisuus on mm. ryhmän jäsenten tietoisuutta toisistaan. Aika- ja oppimisympäristötietoisuus liittyvät verkkoyhteisön jäsenten tietoisuuteen siitä, että kyseessä on opetus- ja oppimistilanne, jolla on omat pedagogiset tavoitteensa, odotuksensa, työskentelytapansa ja arviointikäytänteensä. Tärkeätä tässä tietoisuudessa on esimerkiksi ajankäytön ja keskustelevan opiskelutavan hahmottaminen. Ohjaustietoisuus liittyy opiskelijoiden tietoisuuteen ohjaajan tai tutorin tuesta, pedagogisesta vaikuttamisesta ja saatavasta palautteista oppimisprosessin suuntaamiseksi. (Korhonen 2006, 243–245.)

Kurssin sisällön suunnittelussa pyrin ottamaan huomioon opiskelijoiden motiivoinnin ja aktiivoinnin mm. erilaisten kysymysten asetteluiden kautta. Kurssin

toteutuu rajattuna ajankohtana, ja pyrin kannustamaan opiskelijoita keskustelemaan opiskelutapaan (vrt. aika- oppimisympäristötietoisuus). Oppimistehtävät laadin siten, että kenties hyvinkin erilaisista toimintaympäristöistä ja eri koulutusaloilta tulevat osallistujat voivat yhdistää tehtävät oman oppimisensa kannalta mielekkäiksi kokonaisuuksiksi. Esimerkiksi kurssin lopputehtävässä opiskelija voi tarkastella a) sukupuolisensitiivistä työote omassa ohjaustyönsään tai b) sukupuolisensitiivisen työotteen tarvetta kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä tai valita c) perustelemansa aihepiiriin liittyvän aiheen.

4.2 Verkkokurssin sisältö

Verkkokurssin sisältö koostuu neljästä pääsivusta, jotka ovat etusivu (aloitus), verkkokurssin ohjelma, kurssin suorittaminen ja lukemisto. Kuvailen sivujen sisältöä tässä kohdin hieman tarkemmin. Yhteistä kaikille neljälle pääsivulle on kulku muille sivuille: jokaisen sivun ylälaidasta löytyvät palkit navigointia varten.

Etusivu toivottaa osallistujat tervetulleiksi ja kertoo kurssin tavoitteet, laajuuden ja keskeisen sisällön tiivistetysti. Siinä kuvataan opintojen soveltuvuus Humakin kolmen koulutusohjelman opetustarjontaan sekä mahdollisuus suorittaa kurssi myös esimerkiksi Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun opintoina. Etusivulta löytyy myös linkki opettajan esittelyyn (yhteys opetettavaan aiheeseen, koulutus, yhteystiedot ym.).

Tiivistin kurssin tavoitteet kysymyksiksi, joihin kurssin aikana haetaan vastauksia. Nämä kysymykset ovat:

- Miten sukupuolta tuotetaan kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä?
- Millaista tyttöinä ja poikana olemista tuetaan?
- Miten sukupuoli vaikuttaa ohjaustilanteessa?
- Mitä tarkoitetaan sukupuolisensitiivisellä työotteella kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä?

Valituilla kysymyksillä pyrin herättelemään kurssin osallistujien kiinnostuksen ja motivoimaan heitä. Tavoitteena on se, että opiskelijat etsivät annettujen tehtävien, lukemistosta löytyvän aineiston sekä ohjatun keskustelun perusteella tuottavat itse vastauksia em. kysymyksiin.

Verkkokurssin ohjelma esittelee opetuksen sisällöt ja viikkokohtaisen etene-
misen ajalla 5.3.–20.4.2007. Verkkokurssin oppimistehtävät lisäksi verkko-
kurssin ohjelmaan noin viikkoa ennen kurssin alkua.

Kurssin suorittaminen kokoaa tiedot opiskelijalta edellytettävistä asioista kurs-
sin suorittamiseksi. Mukana on myös kuvaus kurssin arvioinnista. Sivulta löy-
tyvät linkit HumakPron esittelyyn sekä verkkokeskustelun pelisääntöihin sekä
lopputehtävään. Samaten sivulta löytyvät vinkit oppimisympäristössä työsken-
telyyn (linkkinä).

Lukemisto-sivu koostuu aihepiirin mukaan järjestellyistä artikkeleista ja orga-
nisaatiolinkeistä. Aihealueiksi valitsin a) sukupuolta tarkastelevia artikkeleita (8
kpl), b) sukupuolisensitiivisyyttä ja sukupuolisensitiivistä työtettä tarkastelevia
artikkeleita (10 kpl), c) sukupuolisensitiivistä työtettä käyttäviä organisaatioita
(6 kpl, joista kaksi ulkomaalaisia) sekä d) muita teemaa sivuavia artikkeleita (2
kpl). Lukemistosta opiskelija löytää ja osin valitsee itse oppimistehtäviin liitty-
vät artikkelit ja organisaatiolinkit, joihin hän perehtyy tarkemmin. Artikkelit ovat
kahta lukuun ottamatta saatavilla digitaalisessa muodossa. Kaksi painetuissa
julkaisuissa (1 tieteellinen lehti, 1 artikkeliteos) olevaa artikkelia ovat saatavilla
Humakin kampuskirjastoista, yliopistokirjastoista sekä useimmista yleisistä
kirjastoista. Kurssin voi suorittaa perehtymättä näihin kahteen artikkeliin, mutta
ne ovat mukana mahdollisina tutustuttavina aineistoina.

4.3 Verkkokurssin rakenne

Verkkokurssin rakenteen pyrin tekemään käyttäjäystävälliseksi, ts. helposti
opittavaksi ja liikuttavaksi. Verkkopalvelun, tässä tapauksessa verkkokurssin,

rakenteella eli informaatioarkkitehtuurilla mm. hahmotetaan kokonaisuutta osista ja osien hahmottamista kokonaisuudesta, tarkastellaan palvelun hierarkiaa (eri osien suhde toisiinsa) sekä määritellään osien sisällöt. (Kaalikoski & Harjula 2005.)

Hahmotan verkkokurssin rakenteeseen olennaisesti liittyvän navigoinnin. Palvelun käyttämisen opittavuus liittyy keskeisesti kysymykseen siitä miten paljon käyttäjä tarvitsee ohjausta osatakseen liikkua kurssiympäristössä. Ideaalitilanteessa käyttäjälle on tarjolla useita eri navigoimisen mahdollisuuksia, kuten selain, navigointipalkki, hyperteksti, kehykset, alasvetovalikot, sivukartta ja sisällysluettelo. (Kaalikoski & Harjula 2005.) Omassa verkkokurssitoteutuksessa tarjolla ovat selain, navigointipalkit, sisällysluettelo sekä jossain määrin hypertekstejä.

4.4 Verkkokurssin mitoitus ja paikka opetussuunnitelmassa

Verkkokurssin mitoituksesta sekä paikasta opetussuunnitelmasta keskustelin kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelman koulutusjohtajan ja opetussuunnitelmatyöstä vastaavan yliopettajan sekä Humakin järjestelmäsuunnittelija, verkko-opetuksen koordinoinnista vastaavan kanssa. Keskustelujen perusteella verkkokurssin laajuudeksi määriteltiin kaksi opintopistettä, joka vastaa 52 tunnin työskentelyä.

Humakin kansalaistoiminnan ja nuorisotyön koulutusohjelman opiskelijoille kurssi on valittavissa yhteisöpedagogin yhteisiin opintoihin kuuluvan Sosiaalinen vahvistaminen ja osallisuus – teeman osasuorituksena (teeman kokonaisuus 5 op) tai vapaasti valittaviin opintoihin. Kulttuurituotannon koulutusohjelman sekä viittomakielentulkin koulutusohjelman opiskelijoille kurssi on valittavissa vapaasti valittaviin opintoihin. Kurssi tulee tarjolle avoimen ammattikorkeakoulun sekä Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun tarjontaan.

Perehdyin Kuopion yliopiston ja Savonia-ammattikorkeakoulun tuottamaan verkko-opintojen mitoitukseen. Se on laadittu verkko-opetuksen suunnittelun työvälineeksi ja siten, että opiskelijalle jää opintojaksolla aikaa ymmärtävään oppimiseen. Kehikko koostuu kolmesta kategoriasta, jotka ovat orientoituminen, tiedon rakentaminen sekä opintojakson ja oppimisen arviointi. (Verkko-opintojen mitoitukseen 2005.) Mitoituskehikko vaikutti käyttökelpoiselta ja tuki vahvasti verkkokurssin sisällön suunnittelua sekä tekemiäni valintoja. Ensimmäisen kurssitoteutuksen jälkeen on mielenkiintoista päästä vertailemaan ja arvioimaan suunniteltua ja toteutunutta tältäkin osin.

4.5 HumakPron webbieditori

Verkkokurssin toteutin HumakPron webbieditorilla, joka oli minulle jo entuudestaan jollain tavoin tuttu: sen avulla olen päivittänyt Joensuun kampuksen kotisivujen Hankkeet ja tapahtumat – osuutta sekä tehnyt opettajan pedagogisiin opintoihin liittyvän verkko-opetuksen toisen oppimisaihion.

HumakPron webbieditori on helppokäyttöinen eikä edellytä esimerkiksi mitään html-kielen osaamista. Esimerkiksi Word- ja FrontPage-ohjelman tapaan HumakPron webbieditori sisältää joukon kuvasymboleita, joiden avulla eri toimintoja tehdään. Tällaisia ovat mm. tekstin muotoilu ja keskittäminen, fonttikoko ja – tyyli sekä linkin luominen.

Teknisessä toteutuksessa tavoittelin silmälähtöisyyttä ja etsivää lukutapaa tukevaa otetta. Tekstin jäsenisin ytimekkäiksi kappaleiksi, ja kokonaisuus on luetavissa näytöltä. ”Pakotin” kaiken aineistoon samaan taulukkoon (joka ei näy lukijalle), jolle määrittelin yhtenäisen leveyden (600 pikseliä). Tämän pitäisi varmistaa se, ettei esimerkiksi vaakasuoraa vierittämistä tarvita.

Verkkokurssin sisällön tuottamisessa samoin kuin kurssirakenteen suunnittelussa oli runsaasti uutta opeteltavaa ja haltuun otettavaa, joten kehittämissankkeessani keskityin niihin.

5. Kehittämishankkeen tuloksia

Hahmotan kehittämishankkeellani olevan yhteyttä voimassa olevaan lainsäädäntöön. Esimerkiksi ammattikorkeakoululaissa (5§) määritellään ammattikorkeakoulun tehtäväksi olla yhteistyössä elinkeino- ja muun työelämän kanssa. Verkkokurssin synnyn taustalla ovat olleet myös kansalaistoiminnan ja nuorisotyön työelämäedustajien kanssa käyty dialogi ja siitä nousseet tarpeet. liit-tyy myös tähän dialogiin.

Vuonna 2006 voimaan astunut nuorisolaki (72/2006) määrittelee lain tarkoi-tukseksi: "(...) tukea nuorten kasvua ja itsenäistymistä, edistää nuorten aktii-vista kansalaisuutta ja nuorten sosiaalista vahvistamista sekä parantaa nuor-ten kasvu- ja elinoloja. Tavoitteen toteutumisen lähtökohtina ovat yhteisölli-syys, yhteisvastuu, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo (...) sekä ympäristön ja elä-män kunnioittaminen." Määrittelin aiemmin tässä raportissa kehittämishank-keen aihepiirin – sukupuolisensitiivisen työtteen – kytkeytyvän sosiaaliseen vahvistamiseen. Yhteys uuteen nuorisolain ja kehittämishankkeen aihepiiriin välillä on mielestäni myös hahmotettavissa.

Verkkokurssin sisällön tuottaminen liittyi työntantajani Humakin pedagogiseen kehittämiseen, ammattikorkeakoulujen ja opetusministeriön vuosien 2007–2009 välisten tavoitesopimusten opintojen kehittämisen tavoitteisiin sekä laa-jempaan eurooppalaiseen viitekehukseen. Verkkokurssin sisällön tuottaminen ja sen toteuttaminen keväällä 2007 palvelevat humanistisen ja kasvatusalan opiskelijoita, työelämäedustajia sekä muita aihepiiristä kiinnostuneita. Kurssi tulee tarjolle myös Humakin avoimen ammattikorkeakoulun ja Suomen Virtu-aaliammattikorkeakoulun tarjontaan. Kurssi on tarjolla myös lukuvuoden 2006–07 jälkeen, edelleen kehiteltynä.

Aihepiiriin liittyvää oppimateriaalia on tarjolla vielä toistaiseksi verraten vähän (ks. myös Anttonen 2007), eikä verkkokursseina lainkaan. Erityisesti nuorten

parissa tehtävässä työssä sukupuolisensitiivinen työote ja sen edelleen kehittäminen ovat hyvin ajankohtaisia. Arvioin kurssin palvelevan myös kansalais-toiminnan ja nuorisotyön työelämätarpeita.

Verkkokurssin sisällön suunnittelu ja toteutus oli ammatillinen haaste, joka opetti minulle paljon. Verkkoon kirjoittamiseen liittyy monenlaista pohdittavaa ja tarkasteltavaa. Koin haastavaksi tiiviin ja silti ilmaisussaan mahdollisimman selkeän kirjoittamisen. Omaan opettajuuteeni ja ohjaajuuteeni sain paljon lisää tarkasteltavaa ja jatkossakin työstettävää.

6. Pohdinta

Kehittämishanketta tehdessäni sain haastaa itseni uudenlaiseen tekemiseen. Kurssin sisältö valmistui. Verkkokurssin ensimmäinen toteutus on keväällä 2007.

Lähdin liikkeelle oletuksesta, että panostan ensimmäisen verkkokurssini tekemisessä sisältöä. Kurssin teknisen toteutuksen tein Humakin verkkopedagogiikkakoulutuksen aikaisten oppien sekä opettajaopintojeni aikaisen verkko-opetuskurssin ammatillisen oppimisaihion teon perusteella. Toteutin kurssin HumakPron webbieditorilla. Tässä vaiheessa en lähtenyt laajentamaan teknistä osaamistani, vaan pyrin keskittymään sisältöön.

Ensimmäisen verkkokurssin toteutuksen jälkeen ammatillisena kehittämissaasteenani on paneutua kurssin kehittämiseen, niin sisällöllisesti kuin visuaalisestikin. Kehittämiselle perustaa antavat ensimmäisen kurssin opiskelija- ja omat kokemukset sekä palaute. Prosessin kuluessa kiinnostuin yhä enemmän verkkopedagogiikasta ja haluan jatkossa kehittää niin sisällön tuottamiseen, verkko-opettamiseen kuin tekniseen toteutukseenkin liittyvää osaamistani.

7. Lähteet

Aaltonen, J. 2006. 31.10.2006. Tyttöihin ja poikiin kohdistuvat stereotypiat. Alustus Sukupuolisensitiivisen nuorisotyön menetelmien kehittäminen Itä-Suomessa – hankkeen päätösseminaarissa. Humanistisen ammattikorkeakoulun Joensuun kampus, Pyhäselkä.

Alasilta, A. 2002. Verkkokirjoittajan käsikirja. Tampere: Inforviestintä.

AMKOTA-käsikirja 2006. Tilastot. Opetusministeriö. Viitattu 10.11.2006.
<http://www.csc.fi/amkota/manual/kasikirja.html>

Anttonen, E. 2006. Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. Artikkelit KeVer-verkkajulkaisussa 3/2006.

Anttonen, E. 2007. Sukupuolisensitiivisyys kansalaistoiminnassa ja nuorisotyössä. Käsikirjoitus julkaistavaksi Humakin oppimateriaaliksi, tammikuu 2007.

e-Aapinen. 2006. Suomen e-oppimiskeskus ry. Viitattu 10.11.2006.
<http://www.eoppimiskeskus.net>

Euroopan parlamentin ja neuvoston päätös 2006/1720/EY, tehty 15 päivänä marraskuuta 2006, elinikäisen oppimisen toimintaohjelman perustamisesta. Euroopan unionin virallinen lehti L327. Julkaistu 24.11.2006. Viitattu 5.12.2006. Saatavilla:

<http://eur->

[lex.europa.eu/LexUriServ/site/fi/oj/2006/l_327/l_32720061124fi00450068.pdf](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/fi/oj/2006/l_327/l_32720061124fi00450068.pdf)

Flicka-hankkeen kotisivut. Saatavilla: <http://www.flicka.org>

Friidu. Tyttöjen ja naisten ihmisoikeudet. Opetusmateriaali tyttöjen ja naisten oikeuksista Suomessa ja maailmalla. [Teksti ja toimitus: Rosa Puhakainen]. Helsinki: Suomen YK-liitto. 2004.

Gordon, T. 2004. ”Sata pientä sääntöä...” – sukupuoli koulun arjessa. Teoksessa Vitikka, Erja (toim.). 2004. Koulu – sukupuoli – oppimistulokset. Opetushallituksen moniste 8/2004. Helsinki: Opetushallitus. 70–83.

Harjula, P. 2005. Verkko-opetus ja AMK. Humakin verkkokurssikoulutus. Opetusmateriaali 1.11.2005.

Herranen, J., Kaalikoski, K., Mikkonen, P. & Vatanen, T. 2006. Humakin pedagoginen strategia ja pedagogisen toiminnan kuvaus. Käsikirjoitus julkaistavaksi aineistoksi, helmikuu 2006.

Hiltunen, A. 2000. Sukupuoli oppimisen voimavarana – feministinen pedagogiikka? Aikuiskasvatus 2: 139-141.

Hesan Nuorten Ääni: Sukupuolisensitiivinen poikatyö –kotisivut. Saatavilla: <http://nk.hel.fi/hna/nuorisotyö/poikatyö.php>

Humakin tavoitesopimus 2004–2006. Viitattu 10.11.2006.
http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/ammattikorkeakoulutus/hallinto_ohjaus_ja_rahoytus/tavoitesopimukset/?lang=fi

Humakin tavoitesopimus 2007–2009. Viitattu 9.1.2007.
http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Koulutus/ammattikorkeakoulutus/hallinto_ohjaus_ja_rahoytus/tavoitesopimukset/sopimukset0709/sopimus/humak_sopimus_07-09.pdf

Juutilainen, P.-K. 2003. Elämään vai sukupuoleen ohjausta? Tutkimus opinto-ohjauskeskustelun rakentumisesta prosessina. Joensuun yliopiston kasvatus-tieteellisiä julkaisuja 92. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Kaalikoski, K. & Harjula, P. 2005. Verkkokäsikirjoittamisen opetusmateriaali. Humakin verkkokurssikoulutus 2005–2006. 3.11.2005.

Kanerva, K., Kivikangas, M. Kalakoski, V. & Puttonen, S. 2006. Kognitiivinen kuormitus ja affektit verkko-oppimisessa. *Psykologia* 4:2006, 252–259.

Koivuniemi, J. 2006. Tekijänoikeuden perusteita. Julkaisematon käsikirjoitus, tammikuu 2006.

Korhonen, V. 2006. Ohjaus ja opiskelu verkossa – tarkastelussa ryhmän vuorovaikutus verkkoyhteisössä. *Kasvatus* 3:2006, 236–248.

L 351/ 2002. Ammattikoreakoululaki. Viitattu 10.11.2006.
<http://www.finlex.fi>

L 72/2006. Nuorisolaki. Viitattu 12.12.2006.
<http://www.finlex.fi>

Laitinen, J. & Johansson, T. (toim.). 2006 Humanistisen ammattikorkeakoulun opinto-opas 2006-2007. Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Leinonen, E. (toim.). 2005. Opetuksen ja ohjauksen tasa-arvoiset käytännöt – sukupuolen huomioiva opas kasvatuksen arkeen. Oulu: Oulun yliopisto.

Lehtonen, J. 2006. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt kunnissa. Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi. Työministeriön tutkimuksia ja selvityksiä 8/2006. Helsinki: Edita Oy.

Lounekari, M. 2004. Verkkokirjoittaminen. Viitattu 10.1.2007. Saatavilla:
http://www.mansetori.fi/index.php?option=com_content&task=view&id=564&Itemid=656

Menettelytapaohjeet Humakin verkkokurssien tuottamiseksi. Viitattu 8.1.2006.
<https://pro.humak.edu/humakpro/humak/42752/menettelytapaohjeet.htm>

Nielsen, J. 1997. Be Succinct! (Writing fot the Web). Viitattu 9.1.2007. Saatavilla: <http://useit.com/alertbox/9073b.html>

Nieminen, J. 6.11.2006. Niemisen kommentti Sari Näreelle Näreän artikkelista ”Sukupuoli- ja kulttuurisensitiivisyys tyttötyössä”. Tulostettu 16.11.2006.
http://www.kommentti.fi/sivu.php?artikkeli_id=97&lk_id=&viesti_id=108&viestiketju_offset=0&k_alue_id=2&keskustelu_toiminto=viestiketju

Nummenmaa, A. & Korhonen, P-K. (nyk. Juutilainen). 2000. Sukupuolisensitiivinen ohjaus. Teoksessa Onnismaa, J., Pasanen, H. & Spanger, T. (toim.). 2000. Ohjaus ammattina ja tieteenalana, osa 1. Ohjauksen lähestymistavat ja ohjaustutkimus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Punnonen, V. 2006a. Esitys ”Kenen asia? Nuoret ja seksuaalinen väkivalta” – keskustelutilaisuudessa. Savonlinna 9.2.2006. Järjestäjinä: Setlementtinuorten liitto ry:n Sinuksi – sukupuolisensitiivisen sosiaalisen nuorisotyön –projekti, Linnalan Nuoret ry, Tasa-arvoasiain neuvottelukunta ja Raiskauskriisikeskus Tukinainen ry.

Punnonen, V. 2006b. Sinuksi-hankkeen projektikoordinaattori. Henkilökohtainen tiedonanto.17.11.2006, Helsinki. Erja Anttonen.

Punnonen, V. 2006c. Sukupuolta ja seksuaalisuutta tutkailemassa. Kerhönjohtaja 2/2006. 13–14.

Setlementtinuorten liitto ry:n kotisivut. Viitattu 28.10.2006. Saatavilla: http://www.setlementtinuoret.fi/sos_nuorisoty.html

Sukupuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistamisen perussanasto. Saatavilla: <http://www.eurofem.net/valtavirtaan/>

Suomen Virtuaaliammattikorkeakoulun verkkopalvelu. Viitattu 9.1.2007.
<http://www.amk.fi/fi/index/palvelut/amkesittely/opiskeluverkossa/vuorovaikutusverkossa.html>

Tyttötyön ja – tutkimuksen kotisivut. Suomen Nuorisoyhteistyö Allianssi ry. Saatavilla: <http://www.alli.fi/tieto/nuorisotyö/tyttötutkimus.html>

Verkkokurssin mitoitushenkilö. Viitattu 10.11.2006.
http://www.virtuaaliamk.fi/attachments/5avdHS4Rs/5enkuVuYD/Files/CurrentFile/Mitointihenkilö_090206.rtf

Väestöliiton Nuorten seksuaalista kaltoinkohtelua käsittelevät kotisivut. Viitattu 27.8.2006. Saatavilla: http://www.vaestoliitto.fi/seksuaaliterveys/nuorten_seksuaalinen_kaltoinkoht/